УДК [908:614.84] (477.73)

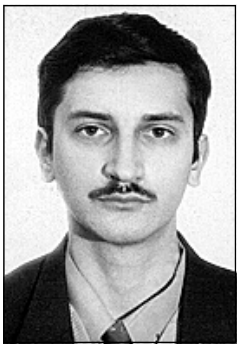

Пархоменко В.А., *Миколаївський державний університет ім. В.О.Сухомлинського*

Пархоменко Владислав Анатолійович (1974 р.н.). У 1996 р. закінчив історичний факультет Миколаївського державного педагогічного інституту. Кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України МДУ ім. В.О.Сухомлинського. Коло наукових інтересів – *військова історія України, історичне краєзнавство.*

З ІСТОРІЇ ПОЖЕЖНОЇ ОХОРОНИ МИКОЛАЄВА У XIX –

У статті розглядається малодосліджена в краєзнавчій літературі проблема створення та розвитку протипожежної служби у Миколаєві в XIX – першій половині XX століття.

The poorly researched in the regional historical literature problem of establishment and development of fire-prevention service in Mykolaiv in the XIXth – the 1-st half of the XXth century is examined in the article.

Малодослідженим в краєзнавчий проблематиці залишається питання про створення та діяльність протипожежної служби в Україні, зокрема міських пожежних команд. В останні роки інтерес до даного напрямку в краєзнавчій літературі зростає. З'явилися дослідження, присвячені історії пожежної охорони Харківщини, Волині, Запоріжжя, Кіровоградщини, Закарпаття, Львівщини, Поділля [1]. Матеріали даних досліджень узагальнені в дисертаційних роботах [2].

В краєзнавчій літературі, присвяченій Миколаївщині, діяльність протипожежної служби та роль місцевих органів самоврядування в її організації майже не висвітлювались. Виняток становить лише книга В.М.Ковальова, присвячена Добровільному пожежному товариству Миколаївщини, але в ній основна частина матеріалу розповідає вже про повоєнні роки [3]. Тому автор даної статті робить спробу показати деякі аспекти становлення та розвитку пожежної охорони Миколаєва у XIX – I пол. XX ст.

Питання про створення професійної пожежної охорони у Російській імперії постало на початку XIX століття, коли стало зрозумілим що "пожежна повинність" населення не спроможна ефективно сприяти протипожежним заходам. Внаслідок цього у листопаді 1802 р. у Петербурзі, а у травні 1804 р. у Москві створюються професійні команди при поліцейських частинах.

Згідно з архівними джерелами, початком створення миколаївської протипожежної служби вважається 1848 рік, коли Міська дума виділила кошти гласному цієї думи М.Вороніну на придбання протипожежного інвентарю та 8 коней для міської команди, витративши на ці потреби 550 руб. [4].

У 1858 р. штат міської команди складався із брандмейстера, 2 унтер-брандмейстерів та 43 рядових. На їх утримання щомісяця виділялося 121 руб. 50 коп., причому брандмейстер щомісяця одержував платню у розмірі 50 руб. [5]. У 1859 р. міським управлінням на утримання команди було виділено 4054 руб., у 1860 – 2994 руб., а у 1861 – 4546 руб. [6].

У 1860 р. особовий склад команди налічував 46 осіб, на її озброєнні були 17 коней, 5 ручних пожежних насосів, 11 діжкових „ходів" та 2 лінійки для доставки особового складу. Команда утримувалась за рахунок органів міського управління, але перебувала у веденні поліції. За узгодженням з Міською думою військовий губернатор Миколаєва Б.А. фон Глазенап у 1862 р. виписав із московського депо протипожежних інструментів на суму у 2413 руб. таке вогнегасне обладнання: ручних насосів – 3 , діжок – 1, багровий хід – 1, лінійку – 1, розкладних драбин – 2 [7].

У травні 1869 р. при міській думі створюється "Комісія для покращення пожежної частини миколаївської міської поліції". До її складу увійшли: міський голова Соболєв, поліцмейстер Стройніков, міський архітектор Андріївський та представники всеросійських страхових товариств. Комісія визнала за необхідне перебудувати стайню для пожежних коней. "Батьки міста" підійшли до цієї справи економно: було вирішено камінь для будівництва брати від колишньої міської стіни, воду доставляти пожежними кіньми, а як працівників використовувати арештантів [8]. На зекономлені кошти передбачалося встановити у сараї залізні печі для підігрівання взимку води у діжках. Наприкінці 1868 р. стайню було перебудовано, і у 1872 р. пожежники замість 17 мали вже 22 коней.

24 вересня 1872 р. на зборах Міської думи була організована комісія із 7 гласних під керівництвом М.Рено для нагляду за діяльністю „пожежного обозу". Однак гласні не бажали перейматися пожежними справами і у листопаді цього ж року в комісії залишалось лише 2 особи [9]. У 1897 р. Міська дума прийняла рішення про передачу пожежної команди із ведення поліції до міського управління.

Важливу роль в організації протипожежної служби відігравало Миколаївське міське пожежне товариство. За прикладом Російського (Санкт-Петербург, 1892) та Київського (1896) товариств, подібна організація була створена і у Миколаєві 1 жовтня 1898 року [10]. Очолювали пожежні товариства, як правило, міські голови. Тому на чолі Миколаївського товариства став міський голова В.А.Даценко. Секретарем-скарбником було обрано І.Каплана, начальником команди – пристава Одеської поліцейської частини Л.Назарова [11].

Членом товариства міг бути на добровільних засадах кожний бездоганної поведінки мешканець міста. Не мали права перебувати у ньому особи, які не досягли 17-річного віку, нижчі чини, що перебували на військовій службі, а також особи, які обмежувались у правах за вироком суду. Членами Миколаївського товариства були майже всі члени міської управи.

Товариством були вжиті заходи по будівництву пожежного депо, замовлено брандспойт, виписані каски для членів команди, придбано декілька пожежних діжок. Наприклад, один брандспойт коштував 1000 руб. Це було, звісно, дуже дорого. Тому з самого початку свого існування товариство зазнало труднощів, пов'язаних з абсолютною відсутністю матеріальних коштів, власного будинку пожежного депо, що не давало змоги на перших кроках його членам брати активну участь у виконанні статутного завдання – „гасіння пожеж та протидії пожежним стихіям". Щоб якось вирішати матеріальні питання, голова товариства В.Даценко змушений був звертатися до знатних чиновників і заможних городян з запрошенням вступати у члени товариства. Взагалі подібні об'єднання відіграли значну роль у розвитку протипожежної служби в країні. Про це свідчать такі дані: якщо у 1892 р., тобто у перший рік існування Російське пожежне товариство об'єднувало 700 місцевих організацій, то у 1914 р. – вже 3600, у тому числі 952 міських добровільних пожежних товариств [12].

На початку XX ст. пожежну команду Миколаєва очолював брандмейстер Ф.Пономарьов, його заступником був С.Іванов. На той час команда мала 23 сокирники, 3 трубники, 18 кучерів та 35 коней [13]. Але її технічний стан залишав бажати кращого. У вересні 1907 року огляд команди показав, що дерев'яні ходи непогані, але не має запасних коліс; куртки та пояси для сокирників усі стали непридатними; забірні рукави треба замінити новими; коней непридатних – два; до існуючих 20 частково пошкоджених мідних касок необхідно придбати ще 8; розкладна драбина непридатна для використання. У 1909 р. Ф.Пономарьов звернувся до міського управління з переліком заходів, які, на його думку, були необхідні для ефективної праці команди. В Одеській частині необхідно мати лінійку, насос, 2 діжки, багровий хід і команду у 25 пожежників та 14 коней; в Адміралтейській частині – лінійку, 2 насоси, 3 діжки, 25 пожежників та 18 коней [14]. Реальне же становище було зовсім іншим. Адміралтейська частина, наприклад, мала лише 10 пожежних та 8 коней.

Становище покращилось з приходом нового брандмейстера. З 1910 р. команду очолює М.М.Свіжинський. Народився він у 1883 р., у 1901–1910 рр. служив у Одесі, пройшовши шлях від рядового до брандмейстера. Фахову підготовку отримав у 1901-1905 рр. в учбовій команді Одеського пожежного товариства [15]. М.Свіжинський намагається покращити стан міської команди, підняти рівень її боєздатності. Але розпочату справу перервала Перша світова війна. В умовах війни фінансування пожежної команди з міського бюджету зменшується, хоча протягом війни заробітна платня зростала. Так, у січні 1916 р. брандмейстер отримував 110 руб., сокирник – 20, трубник – 25, кучер – 20, а у травні цього ж року сокирний – 23, трубник – 30, кучер – 27 [16]. Разом із платнею зростала дорожнеча: підскочили ціни на продовольство, дрова, сукно для уніформи, фураж. В перші дні Лютневої революції 1917 р. пожежники проявили "революційну свідомість", надавши свої лінійки для перевезення політв'язнів під час їхнього звільнення із тюрми.

Під час громадянської війни у зв'язку із зростанням цін на фураж М.Свіжинський приймає рішення відремонтувати шасі американських вантажівок "Уайт" і перейти з кінної на автотягу. Перший такий автомобіль з'явився у 1919 р., це була "автолінійка" для перевезення особового складу. У серпні 1921 р. М.Свіжинський звертається до

Головного управління комунального господарства України (м. Харків) з проханням виділити автомобілі. Однак дістав відповідь, що у Харкові машин для провінції не має. Тоді у листопаді 1921 р. з'явилася ще одна автолінійка "системи Свіжинського". А у березні 1922 р. ще одне переобладнане шасі "Уайт" миколаївські вогнеборці передали своїм херсонським колегам [17]. В серпні цього ж року за замовленням М.Свіжинського на суднобудівному заводі "Наваль" було виготовлено автомеханічну драбину. Наступного року миколаївські пожежні мали на озброєнні вже 4 машини, а у 1924 р. в пожежній майстерні під керівництвом брандмейстера було переобладнано шасі вантажівки під автоцистерну. На 1925 рік пожежна команда Миколаєва мала у своєму розпорядженні 5 машин: 3 – в частинні № 1 Центрального району та 2 – в частині № 2 Робітничого району [18]. Отже, завдяки наполегливій праці М.Свіжинського миколаївська міська пожежна команда серед перших в республіці перейшла з кінної тяги на автомобільну.

На початку 1920–х років в умовах господарської розрухи пожежникам довелося реорганізовувати свою роботу. При відсутності уніформи, теплого одягу, взуття, харчів М.Свіжинському доводилося знімати чергових з каланчі, проте у голодні 1921–1922 рр. було встановлено цілодобове чергування на складах АРА. Доводилося відновлювати і діяльність добровільних команд у найближчих до Миколаєва селищах, які фактично припинили своє існування в роки громадянської війни. Так, у 1922 р. у Богоявленську (2 тис. дворів, 13 тис. мешканців) протипожежний інвентар складався із 1 насосу, 2 діжок, 2 багрів; у Широкій Балці (225 дворів, 1015 мешканців) – 1 діжки, 2 багрів; на Водопої (755 дворів, 3840 мешканців) – 1 діжки [19]. Крім роботи по відновленню приміських команд було також створено 6 добровільних пожежних дружин на підприємствах Миколаєва. Найкращою у технічному відношенні була команда торгового порту, що мала на озброєнні 2 парові насоси [20]. Покращувався і побут пожежних. У жовтні 1924 р. про це розповідала місцева преса. "За період літнього ремонтного сезону в частинах міської пожежної команди зроблено багато. Відремонтовані казармені приміщення, покрашені поли, вікна, двері та ін. Пожежники забезпечені теплою казармою. Постільні речі замінені. Ми зробили й ремонт дому під квартири для сімейних пожежних Робітничого району. В цілому робота проведена велика та перш за все направлена на покращення побуту пожежного" [21].

У 1929 р. миколаївська пожежна команда налічувала у своєму складі 74 працівника та 6 машин. Існуючий автотранспорт на той час забезпечував потреби особового складу. З цього приводу М.Свіжинський писав, що придбання нових машин у найближчу п'ятирічку не передбачається [22]. Однак у 1930 р. на озброєння миколаївських пожежників поступають 2 автомобіля вже вітчизняного виробництва на базі вантажівки АМО – Ф-15. В середині 1930-х рр. на зміну старої техніки було отримано автонасоси ПМГ-1 та автоцистерни ПМЗ-2. Напередодні війни пожежні частини Миколаєва мали вже 11 автомобілів.

У 20-30 роки XX ст. приділялась увага й організації пожежної охорони у сільській місцевості. Так, у листопаді 1928 р. в Миколаєві було відкрито курси по підготовці пожежних працівників для сільської місцевості [23]. А у

Література

1. Глебова И.Н. Испытание огнем: Очерк истории Харьковской пожарной охраны. – Харьков: Прапор, 1991. – 127 с.; Нехаев В.С. Огнеборцы Запорожья: Очерки истории и деятельности пожарной охраны Запорожской области. – Запорожье, 1997. – 314 с.; Полтанов О.І. та ін. Історія пожежної охорони Кіровоградщини (1841-1997). – Дніпропетровськ, 1998. – 255 с.; Попович С. Пожежна охорона Львівщини (1772-1939). – Львів, 1999. – 256 с.; Чекін М.Б. Одвічний поклик вогнеборців: Літопис пожежної охорони Подільського краю. – Вінниця: Консоль, 2002. – 192 с.
2. Томіленко А.Г. Пожежна справа на Правобережній Україні в другій половині XIX – на початку XX ст.: Автореф. дис. … канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький держ. ун.-т. – Донецьк, 2000. – 19 с.
3. Ковальов В.М. Добровільне пожежне товариство Миколаївщини: Історичний нарис. – Миколаїв: Приват – Поліграфія, 1999. – 194 с.
4. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф. 216, спр. 120, оп. 1, арк. 1-2.
5. ДАМО, ф. 222, оп. 1, спр. 81, арк. 2.
6. Там само, спр. 875, арк. 9.
7. Там само, арк. 26.
8. Там само, спр. 1219, арк. 4.
9. Там само, спр. 1458, арк. 1.
10. Ковальов В.М. Назв. праця. – С. 46.
11. Там само. – С. 49.
12. Там само. – С. 33.
13. ДАМО, ф. 216, оп. 1, спр. 1379, арк. 5.
14. Там само, спр. 2200, арк. 1.
15. Там само, ф. 1926, оп. 1, спр. 9, арк. 245.
16. Там само, спр. 1784, арк. 6.
17. Там само, спр. 373, арк. 136.
18. Там само, спр. 1287, арк. 204.
19. Там само, спр. 138, арк. 48.
20. Там само, арк. 58.
21. Красный Николаев. – 1924. – 26 октября.
22. ДАМО, ф. 1926, оп. 1, арк. 341.
23. Там само, спр. 1014, арк. 82.

Надійшла до редколегії 15.11.2004 р.